

Owganystanda türklük we hazareý türkmenleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Owganystanda türklük we hazareý türkmenleri AFGANİSTAN'DA
TÜRKLÜK VE HAZARALAR

Asya ülkelerinden biri olan ve coğrafî konumu sebebiyle önemli bir stratejik kavşak noktasında bulunan Afganistan, yirmi yıldır işgal güçleri ve iç çatışmalarla uğraşmaktadır. Feodal anlayışın hakim olduğu ülkede farklı etnik gruplar vardır. Bunların başlıcaları Türk, Peştun ve Taciklerdir. Ayrıca az sayıda da olsa Hintli, Arabî ve Ari topluluklar da görülür. Tarihten günümüze Afganistan'da hakimiyet mücadelesi ağırlıklı olarak Türkler ve Peştunlar arasında yaşanmıştır. Afganistan ismi 18. asırdan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde hakimiyet Türklerden Peştunlara geçmiş ve ülkenin ismi Afganistan olarak kabul edilmiştir. 18. asrın ikinci yarısına kadar Horasan adıyla anılan ülkede her bölgenin ayrı ayrı ismi bulunmaktaydı. Bugün bu bölgeler Afganistan'ın başlıca eyaletleri durumundadır. (Kabil, Kandehar, Herat, Hezaracat, Sistan, Noristan, Vahan, Bedehşan ve Türkistan)

Afganistan'da M.S. 50. yılından 18. asrın ortalarına kadar Türk hakimiyetini ve Türk devletlerini görüyoruz. Bunlar sırasıyla Saka (İskit), Kuşan Türkleri, Akhunlar, Samanoğulları, (ordusunun büyük bir kısmı Türklerden oluşmaktaydı) Gazne Türkleri, Selçuklu Devleti, Harezmsahlar, Timur ve Babür İmparatorluğu. Afganistan'a yerleşen ilk Türk boyunun Halaçlar olduğu ve bunların 480 yılında Akhunlarla bu bölgeye geldiği ve yönetimi ele geçirdiği bilinmektedir.[1] Yine Halaç Türkçesinin Eski Türkçe unsurları koruması da[2] Halaçların bu bölgede eskiden beri yaşadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir. Selçuklu Devleti yönetiminde Oğuz Türkleri, yani Türkmenler bölgeye gelmişlerdir. Yine bazı

görüşlere göre Moğol istilası döneminde Türk-Moğol karışımı Hazaralar Afganistan'a yerleşmişlerdir.[3] Özbek Türklerinin Timur ve Babür Devletleri döneminde,[4] Kazak ve Kırgızların Bolşevik saldırılarının önünden 20. asırda kaçarak buralara sığındıkları ve yerleştikleri bilinmektedir.[5] Babür'ün hatıralarında Afganistan Türkleri hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır.[6]

18. asrın ortalarında Ahmet Şah Dürranî önderliğinde kurulan Afganistan Devleti, Afgan kabilelerini ön plana çıkarmış ve yönetimde etkin kılmıştır. Devletin kurucusu olan Ahmet Şah Dürranî ve onun oğulları Halaçların bir kolu olan Abdali[7] boyunun Sadozay koluna mensuptur. Daha sonra Afganistan yönetimi Dost Muhammed ile 1818 yılında artık Peştunlaşmış bir Türk boyu olan Barakzaylara[8] geçmiştir.

Afganistan çeşitli etnik grupları barındıran bir ülkedir. Bu etnik gruplar uzun yıllar bir arada yaşadığı için birbirleriyle karışmışlar, iç içe geçmişlerdir. Türk asıllı olan Hazaralar, Afşarlar, Halaçlar dillerini kaybetmişler Darice ve Peştunca konuşmaya başlamışlardır. Bazı Tacik gruplar da Türkçe konuşmaktadırlar.[9] Bu karışım nedeni ile bazı kavimlerin etnik menşeleri ile ilgili isimlendirmeler bulanıklık arz etmektedir. Afganistan'da ilk Türk yerleşimini oluşturan Halaç Türkleri dillerini kaybettikleri için ağırlıklı olarak Afganlaşmışlardır. Hazara Türklerinin menşei Türk-Moğol ve daha çok da Moğollara dayandırılmaktadır. Tarihte Türkler ve Moğollar, diğer milletler tarafından birlikte anılmışlar "Türk-Moğol halkları", "Türk-Tatar halkları ve dilleri" gibi adlandırmalar neticesinde Hazaralar çoğu zaman Moğol olarak anılmışlardır. Türk ismi bugün bile daha çok Oğuz Türkleri ile ilgili kullanılmakta, diğer Türklerin menşei ile ilgili karışık düşünceler özellikle sürdürülmektedir. Batılı bir yazarın "Afganistan'ın kuzeydoğu uzantısı olan Vakhan koridorunda Kırgızlar yaşar. Bunlar da Özbek ve Kazaklar gibi Türk-Moğoldurlar. Dilleri Türkçe, görünüşleri Moğoldur."[10] ifadeleriyle dile getirdiği

kanaatleri bu konudaki bulanıklığı göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kendisi de Hazar olan Hüseyin Ali Yazdanî kendisi ile yapılan bir söyleşi de Türk-Moğol meselesine yaklaşımını şu cümlelerle belirtir: “Türk ve Moğol arasında hiçbir fark yoktur. Türk de Moğoldur ve böylece Hazaralar, Türkmenler ve Özbeklerin kökü aynıdır ve akraba oluyorlar.”[11]

Afganistan Türkleri ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar çok az ve yetersizdir. Bu çalışmalarda Afganistan’da yaşayan Türk gruplarının isimleri ve nüfusları birbirinden farklı yansıtılmaktadır. Özbek ve Türkmen Türkleri, Afganistan Türkleri deyince ilk akla gelenlerdir. Afganistan’da bunların dışında Kırgız, Kazak, Karakalpak, Uygur, Aymak, Tatar, Kızılbaş ve Halaç Türkleri vardır. Türkmen-Oğuz ana kitlesinden kopan Afşarlar da Kabil civarında yaşarlar. Yine Türklük grubunun dışında tutulmaya çalışılan ama son dönemlerde yapılan çalışmalarla Türk oldukları ortaya konulan Hazaralar da Afganistan’da önemli bir güce sahiptir.

Afganistan’da resmi nüfus sayımı bu zamana kadar yapılmadığı için Afganistan’ın ve Afganistan’daki Türklerin nüfusu ile ilgili farklı rakamlar verilmektedir. Afganistan’ın nüfusu 12-25 milyon arasında gösterilmekte, Türklerin nüfusu da 4 ile 12 milyon arasında birbirinden çok uzak rakamlarla ifade edilmektedir.

Son dönemde Sovyet işgaline karşı direnişte ve iç çatışmalarda bir çok Afganistan vatandaşı göç ve ölüm nedeniyle ülke nüfusunu farklı etnik grupların lehine veya aleyhine değiştirmiştir. Mesela 1978’de Afganistan nüfusunun %39’unu teşkil eden Peştunlar ülkeyi en fazla terk eden grup olduklarından 1987’de %22’ye gerilemişlerdir. Afgan resmî şahıslarının ifadelerine göre ülkede 12 milyon insan bulunmaktadır. Buna göre Tacik 4.080.000, Peştun 2.640.000, Hazara 1.680.000, Özbek 1.680.000, Türkmen 480.000, diğer 1.440.000 kişidir. Diğer hanesinin içinde Türkî boylar Kırgız, Kazak ve Karakalpaklar da dahildir.[12] Bu rakamların içinde Özbek, Türkmen, Hazara ve diğer hanesinin yarısını

topladığımızda 4.560.000 sayısı bulunur ki bu da Afganistan nüfusunun %40'ının Türklerden oluştuğunu gösterir. Yine bir başka kaynakta 1991 yılında Birleşmiş Milletler yardımıyla yapılan sayımda Afganistan'da 6.5 milyon Hazara Türkünün yaşadığı belirtilmektedir.[13] Türk lideri General Dostum da Afganistan'da 8 milyon Türk olduğunu söylemektedir.[14] Afganistan Türklerinin büyük bir çoğunluğu dillerini kaybetmişlerdir. Günümüzde de Türkçe aleyhine durum sürmektedir. Afganistan Avşarları üzerinde yapılan dil araştırmalarında onların Türkî adını verdikleri dillerini unuttukları,[15] 30 yaşın altındaki Avşarların Avşarca bilmedikleri[16] ifade edilmektedir. Halaç Türkleri Peştuca, Çağatay ve Kızılbaş Türkleri ise Farsça konuşmaktadır. Türk asıllı Tacikler ve Ghilzailer de Farsça ve Peştuca konuşmaktadır.[17]

Afganistan'da çok kuvvetli bir Türk tabakası mevcuttur. Wilber'e göre Afganlar iki ana bölüme ayrılır: Durraniler ve Ghilzailer, bu boyların alt grupları içinde zikredilen Turan, Burhan, Tokki, Hotak, Andar, Taraki ve Baraklar orada bir Türk dilinin varlığının kesin kanıtıdır.[18] Ghilzailerin Halaçların soyundan geldikleri görüşü kuvvetlidir.[19] 7-13. yüzyıllar arasında Türk aşiretleri bu bölgeye yerleşmiş ve adlarını vermiştir. Bu Türklerin bir bölümü güneye inmiş ve zamanla Afgan aşiretlerini oluşturmuştur.[20]

Afganistan'da yaşayan ve ana Türk kütlesinden uzakta bırakılan Kızılbaş ve Aymak Türklerinden de kısaca söz etmek gerekir. 19. yüzyılda Afganistan'ın kuzey ve doğusunda diğer birkaç Türk grubunun da bulunduğu saptanmıştır. İzleyen yıllarda bu grupların Tacik, Özbek veya Afgan topluluklarına karışmış olması olasıdır. Bununla birlikte Türk gruplarından biri olan Kızılbaşlar ayırt edilebilirler. 19. yüzyılın ortalarında kendi aralarında hâlâ Türkçe konuşurlardı. Bugün ise Farsça konuşmaktadırlar. Nüfuslarının 20-60 bin arasında olduğu sanılmaktadır.

Afganistan'ın batısında çoğunlukla adlarından Çahar Aymak diye

söz edilen ve zaman zaman Hazaraların içinde gösterilen birkaç aşiret yaşar. Dört aşiret anlamına gelen Çahar Aymaklar Firuzkuhiler, Taimeniler, Cemşidiler ve Taimurilerden oluşur. Taimurilere Sunni Hazaralar da denir. Bu aşiretlerle ilgili antropolojik ölçümler yapılmamıştır. Bir kayda göre bunların çoğu Şii-Müslümandır. Bilinen en yakın nüfus tahmini 1815’ler de 400-450 bin arasında olduklarıdır.[21]

Hazaralar

Hazaraların etnik menşei ile ilgili değişik görüşler vardır. Hazaraları bir çok araştırmacı Moğollara bağlamakta ve onların Cengiz Han döneminde şu anki yaşadıkları yerlere geldiklerini söylemektedir. Bir kısmı ise onları Türk-Moğol karışımı olarak göstermekte, bazı araştırmalarda onların Türk oldukları vurgulanmaktadır. Zaman zaman Çerkezlere, Hintlilere ve Afganistan’ın yerli halklarına bağlandıkları da olmuştur. Hazaraları Moğol ve Türk-Moğol karışımı olarak gösteren çalışmaların çoğunda Moğol ve Türk kavimlerinin uzun asırlardır birlikte yaşamaları Moğolların Türk kültürünün kuvvetli tesiri altında bulunması ve Türk-Moğol dillerinin aynı dil grubu içinde bulunması etkili rol oynamaktadır. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi Wilber’in ve Yazdani’nin çalışmalarındaki görüşler Türk-Moğol iç içe geçmişliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Ülkemizde yayınlanan iki eserde Hazaraların Türklüğü öne çıkarılmaktadır.[22] İran’da, Afganistan’da ve Pakistan’da yayınlanan eserlerde onların Türklüğü ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hazaraların etnik menşelerinin Türklerle olan bağlantısı bazı çalışmalarda dikkatlere sunulmuştur.

Hugjan Dutyanis “Afganistan’da Hazara ve Moğollar” adlı makalesinde Şii Hazaraların Hazaracat bölgesinde, yine bazı şehirlerde toplu olarak yaşadıklarını ve onlar hakkında ilmi çalışmaların yapılmadığını belirtmektedir. Sünni Hazaralar Deh Zinet denen bir bölgede ve Herat şehrinin kuzeydoğusundaki Kale ye Nev Kodüst’te yaşamaktadırlar. Bunlar Çhar Aymak olarak da bilinirler. Bunların iki büyük dalı Firuzkuhi ve

Cemşîdilerdir. S. İ. Brok adlı Rus araştırmacı Sovetskaya Etnografii adlı dergide Sünni Hazaraların nüfusunu 50 bin olarak göstermiştir. Bunlar diğer Hazaralarla aynıdır ve araştırmalara göre Türk asıllıdırlar. Türklere çok benzemektedirler. Tacikçe konuşuyorlar ama konuşurken Türkçe kelimeleri çok kullanıyorlar.

A. A. Poliak Deh Zinet'te yaşayan Hazaraların nüfusunu 40 bin olarak göstermiştir. Buna göre Hazaralar 31 küçük dala ayrılmakta olup, 6 tanesi önemlidir: Lugari, Pirangeri, Mumeli, Nacali, Feristani ve Kıpçak.

S. İ. Brok 1958'te yazdığı kitapta "Hazaraların Türk olduğunu söylemekte ve Pakistan'ın kuzeyinde Hazara denen bir grup insan yaşamakta bunlar Karluk yani Türktürler" ifadesini kullanmaktadır.

Hazaraların bir dalı Kıpçaktır. Bunların Kara isimli bir başka Türk komşuları vardır ki, onlarda Kıpçak Türklerinin önemli bir parçasıdır. Cahar Tegav'da yaşıyorlar. Krayetleri hatırlatırlar ve dil bakımından Kıpçak ve Kazakla akrabadırlar.

Dutyanis'e göre kuzeydeki Hazaralar eski Çahar Aymaklardır ve Kıpçaklar, Cemşidiler, Teymeniler ve Firuzkuhilerden oluşmaktadır. Hazaralar hakkındaki bilgiler çok az ve yetersizdir. Ama şurası bir gerçek ki onlar eskiden beri Afganistan'da yaşıyorlar ve Türk-Moğol karışımı bir kavimdir.[23]

Azadşah Mansur Rave adlı Özbek araştırmacı 1972'de yazdığı ve 1989'da Garjistan dergisinde yayınladığı "Hazaraların Sosyal ve İktisadi Hayatı" adlı makalesinde Hazaraların menşei ile ilgili bilgiler verir. Hazaraların hangi boydan oldukları hakkında şu ana kadar değişik görüşler ortaya konmuştur. Bazı araştırmacılar onları Moğol, Türkmen, Kalmık hatta Çerkezlere bile bağlamışlardır. Bazıları da onların İran asıllı olduklarını söylüyorlar. En son araştırmalara göre Moğollar

Afganistan'a gittikten sonra bunlarla karışmışlar; ama araştırmacıların bir çoğu Hazaraların etnik yapısını Türklere ait ediyorlar. Y. M. Resnar'a göre Türk ve Moğollar Hindukuş Dağlarının orta kısımlarında yaşamak için kaldılar ve 14. asırda Hazara ismini aldılar. Babür zamanında dillerinin hemen hemen hepsini kaybettiler ve Darice konuşmaya başladılar.

Hazaralar 14. asırda Gor eyaletinde yaşamaktaydı ve Nikoderi eski ismiyle 4-5 asır bu bölgede hakim olmuşlar, 19. asırdan itibaren Teymeniler vasıtasıyla Gorden, Herat, Meymene ve Katagan'a göç etmişlerdir.

Hazaraların Türk oldukları hakkında deliller çoktur. Onlar Türkmenlere mensuptur. Hatta halâ bile Şeyh Ali bölgesinde Türkmen Hazara denen büyük bir boy yaşamaktadır. Onların büyükleri "aksakal" olarak adlandırılmıştır. Yine onlar etnik yapı olarak dayandıkları Türk, Halaç ve Karluk isimleriyle Moğollara karşı Afganistan'ın orta ve güney kısımlarında savaşmışlardır ki, bu da onların Türklüklerini ispat etmektedir. Yine Hazara dallarının isimleri halâ eski adlarıyla yani Halaç, Karluk, Türkmen, Barlas diye mevcuttur. Onların şahıs, hayvan ve yer adlarında Türkçe unsurlar çok fazla bulunmaktadır. Tarihçilere göre Türk asıllı olanlar orta asırlardan itibaren dillerini unutmuşlardır.[24]

Hüseyin Ali Yazdani "Pejuhişi Der Tarihi Hazaraha"[25] adlı eserinde Hazaralar hakkında geniş malumatlar vermektedir. Yazdani'ye göre Hazaralar Moğoldur. Türklerde Moğoldur. Gaznelilerin sultanları, Uygur Türklerinden olup, Karluk dalındandır. Bugün Hazaraların arasında Şeyh Ali bölgesinde kendisini Hazara adlandıran bu soydan gelenler vardır. Bunlar önceden Türkçe konuşuyorlarmış, daha sonra Türkçeyi unutup Hazara lehçesiyle Farsça konuşuyorlar. Tacikler hariç Doğu Türkistan, Batı Türkistan ve Güney Türkistan (Afganistan) da genellikle Moğol soyundan gelen ve Türk diliyle konuşanlar yaşar ki bunlar Özbek, Türkmen, Tatar, Hazara diye anılırlar.

Hazarların menşei ile ilgili birçok kişinin görüşü Yazdani'nin

eserinde yer almaktadır. Onların bir kısmına burada yer verelim:

İlk defa Hazaraların Cengiz Han'ın neslinden geldiğini Abdulfazl Dakani (Ekberşah döneminde) söylemiştir. Başka tarihçilerde buna dayanarak Hazaraların Cengiz Han soyundan geldiklerini söylemişler. Dairetü'l Maarifi-i İslamiyye adlı eserde Hazaraların Mengü Kağan'ın soyundan geldiği şüphelidir denmektedir. Bilu'ya göre bunlar bütün Afganistan'daki kavimlerden farklıdır. Hazaraların soyu Tatarlara dayanıyor ama açık olarak bir bilgi mevcut değildir.

Fransız tarihçi; Firir ve Demugref Hazaraların Afganistan'ın asıl ve yerli sahipleri olduğunu söylemekte. K. Ferdiyand, W. Bikan, Bermudin, Ch Şarman'a göre onlar Türk-Moğol karışımı bir kavimdir.

A. Alfenistin ve Abulkasım Hind'e göre Hazara kavimleri asıl olarak ulaş dalından ve Çerkez soyundan gelmektedir, Çerkez, Türklerin en büyük dallarından biridir. Çerkez adı Kafkas kavimlerinin ortak adıdır. Bunun dışında bu isim Türk kavimlerinin alt boylarının bazılarının da ismi olmuştur. Türkmenistan'da yaşayan Türkmenlerin bir kolunun ismi Çerkezdır.[26]

Şir Muhammed Han İbrahim Zay'a göre Tatar ve Moğol Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundandır ve şüphesiz Karluk, Chakan ve Hazara Türk kökenlidir.

Pahand Hamam'a göre Moğollar asıl olarak Hung ve Hun kavmindendir. Türkler, Tatarlar ve Moğollar aynı ırktandır. Afganistan'a gelmişlerdir.

Celaledin Sadıki'ye göre Afganistan'da yaşayan insanlar üç gruba ayrılır:

Ariyalılar: Tacik, Peştun, Beluç ve Nuristanlılar
Türkler: Hazara, Aymak, Özbek, Türkmen ve Kırgız
Berahuyiler

Wilber'e göre Hazaralar Cengiz Han'ın askerlerinin torunlarıdır ve buraya Kazakistan'ın güneyi, kuzeydoğu Afganistan ve Doğu Türkistan'dan gelmişlerdir. Hazara dili aslında Farsça olmakla birlikte birçok Türkçe sözcüğe sahiptir. Bunlardan bazılarının Çağatay Türkçesinden geldiği kesinlikle söylenebilir. Hazaralar üzerinde çok az antropolojik ölçümler yapılmıştır. Çıkık elmacık kemikleri ve çekik gözleri vardır. Afganistan'ın batısında yaşayanlar Batılı Hazaralar adıyla bilinir ve halâ Moğolca konuşurlar. Sünnidirler ve çadırda yaşamaktadırlar.[27]

Z. V. Togan'a göre, Cengiz hakimiyetiyle beraber bazı Türk boyları Afganistan'a göçtüler. Moğollar zamanında alay manasında kullanılan Hazare ismini taşıyan bu kabileler günümüzde de hayatlarını devam ettirmekte ve Farsça konuşmaktadır.[28]

Hazaralar Timur İmparatorluğu döneminde ve daha sonra İlhanlıların Erguniye kolu içerisinde aktif rol oynamışlardır.[29] 5 Ekim 1417'de Şahruh Hezare Emirleri üzerine Kandahar'a ordu sevk etmiştir.[30] Babür zaman zaman yerel Hazara güçleri ile savaşmıştır.[31]

Hazaraların tarihini üç dönemde ele almak mümkündür:

Büyük ve Güçlü Hazaralar: 19. asra kadar

Diğer kabileler gibi Hazaralar: Abdurrahman Han dönemine kadar

Mahrum ve Mazlum Hazaralar: Bu dönemde Abdurrahman Hazaraların %65'ini öldürmüştür.

Hazaralar Afganistan'daki kabileler arasında en fakir olanıdır. Hazaristan'ın iklimi soğuktur.

Hem krallar döneminde, hem de işgalden sonra Gülbettin Hikmetyar iktidarı sırasında Afganistan'da en fazla zulme Hazaralar maruz kalmıştır. Hikmetyar işgalden sonra hem Türkiye'den, hem İhvan-ı Müslimin yoluyla diğer İslam ülkelerinden yardım aldı ve Ruslardan çok Hazara Türklerine ve diğer Türklere saldırdı ve onlara her türlü zulmü yaptı. Son

200 yıldır Hazara Türklerinin okumaları engellendi. Çocukları zorla ellerinden alınıp dışarıda köle olarak satıldı. 20-30 yıl öncesine kadar Hazaralara kölelik muamelesi yapılmaktaydı. Bugün de Afganistan'da bütün alt hizmetler hammallık, çobanlık, lağımcılık bütün ağır işler Hazara Türklerine yaptırılmaktadır.

Peştunların Hazaralara bu düşmanlıkları hem onların Türk olmalarından, hem de Caferî mezhebine bağlılıklarından gelmektedir. Gördükleri zulümler Hazaraları diğer Türk topluluklarına daha fazla yaklaştırmış ve Türk gruplarla ortak hareket etmesini sağlamıştır. Hazaralar diğer Türklere kardeş veya soydaş anlamında "kavım" diye hitap etmektedirler.[32] Türkmenlerden amca oğlu anlamında "Abaga" kelimesi ile, Özbeklerden teyze oğlu anlamında "Bole" kelimesi ile bahsederler. Peştunların ağızında Hazara ve Kızılbaş sözü aşağılayıcı bir anlam taşıdıklarından, birçok Hazara Türkü kendini grubun dışında tutmuşlar ve başka isimlerle tanımlamışlardır. Bu durum da Hazara nüfusunun az olarak görünmesine yol açmıştır.

Hazaralar hayvancılıkla uğraşırlar. Koyun ve sığırları satarak diğer ihtiyaçlarını karşılarlar. Kışın el sanatları yapıyorlar. Metal işleminde çok ustadırlar. Onların arasında fakir olmalarına rağmen dilenci yoktur. Silah kullanmayı ve ata binmeyi iyi bilirler. Halı, kilim, çorap, eldiven, mendil dokuma işlemlerinin yanında "barak" diye isimlendirilen bir dokumayı da yaparlar. Tabii boyalarla yün boyarlar. Bölgelerinin etrafında savunma amacıyla yüksek yerlerde büyük kaleler yapıyorlar ki onlara tepe anlamında "tapur" diyorlar.

Tarihten Günümüze Hazara Toplulukları

Hazaraların eski isimleri tarihte geçmekte olup, bunlar onların küçük dallarını belirtmektedir. Değişik isimlerle anılan Hazara grupları daha sonra Hazara ismi altında toplanmışlardır. Onlar 13. asra kadar tek bir isimle tanınmamışlardı ve Hazara ismi bütün Gor bölgesinde duyulmamıştı. Bu yüzden tarihçiler onları Türk, Tatar,

Türkmen, Zavuli, Barbari, Halaç, Karluk, Çagal ve Laçın adlarıyla isimlendirmektedirler.

Hazaraların içinde bir grup, Tatar dalını oluşturmaktadır. Bugün Hazaraların nüfus bakımından en büyüğüdür ve Hazaristan ile Türkistan arasındaki Daştı Safid bölgesinde yaşarlar. Onlar bütün gelenek ve göreneklerini korumuşlardır. Şeyh Ali bölgesinde Karluk, Kalak ismiyle tanınan Hazara grubu yaşar. **Onlar Türkmenlerle akrabadır. Bugün Hazaraların çok güçlü kalabalık bir dalı Hazara-yı Türkmen olarak bilinir.** Hazaristan'ın kuzeydoğusunda yaşarlar. **Tulu dalı da Daymırdad Hazaralarına aittir. Soylarını Tolunoğullarına dayarlar.** Kanger boyu da Daymırdad Hazaralarındandır.

Çegel çok eski bir Hazara boyudur. Bugün Nrave, Miş ve Hazaristan'ın batısında yaşıyorlar. Onlar asıl olarak Türkistan'da yaşıyorlardı. Baskılar sonucu göç etmişlerdir.

Türkçe bir unvan olan Tarhan da bir Hazara boyunun adıdır. Eskiden Bamyar ve Gurdu Tarhan diye bir kavim yaşıyordu. Bir kuş ismi olan ve Türkçede kullanılan Laçın adlı Hazaralar Belh Balhap, Sangçarak bölgelerinde yaşarlar. Zabûliler ismiyle tanınan ve Tohranistan'dan Gazne'nin güneyine kadar olan bölgede ve Zabul eyaletinde yaşayan Hazaralar nüfus bakımından kalabalık ve alt grupları olan bir boydur. Hazaraların tamamına önceden Zavuli deniyordu. Bugün Zavuliler; Caguri, Malistan ve Uruzgan bölgelerinde yaşıyorlar. Onların çoğu Abdurrahman Han zamanında katledilmiştir. Retbil, Şahan Zavulileri ismi ile tarihte anılan Hazara Türkleri vardır. Retbil İslam'dan önce Kandahar, Gazni, Hazaristan ve Sistan'ı içine alan bir devletin adıydı. Onların en son padişahı Yakup Leys 258'de öldürüldü ve böylece Retbiller Devleti yıkıldı. İslam tarihçileri Taberi ve İbnü'l Esir bunların Türk olduğunu söylüyor. 630-644 yılları arasında Afganistan ve Hindistan'ı dolaşan Hüen Tsang da biyografisinde Baba Dağ'ın eteklerinde ve behsuttaki bir kağandan bahisle onun kendisine Tukiyu dediğini, Toharistan kralının da Yelduz'un (Yıldız) oğlu ve Kavşangın'ın damadı olduğunu anlatır. Bu Türkçe isimler de

onların Türk olduğunu göstermektedir.

Bayançurlar adıyla anılan grup 10. asrın ilk yarısında Hazaristan'da hakim olmuştur. Bay Moğolca ve Türkçede zengin adam demek olup bugün de Hazara dilinde bu anlamıyla kullanılmaktadır.[33]

Hazaralar günümüzde ağırlıklı olarak Afganistan'da yaşamakta olup nüfusları yaklaşık olarak 3 milyon civarındadır. Yine Abdurrahman Han döneminde Pakistan'a göç eden 1,5-2 milyon Hazara ve Sovyet işgali sonrası İran'a sığınan 1-1,5 milyon Hazara bulunmaktadır. Hazaraların %90'ı Şiiliğin Caferi kolundan olup %10'u ise Hanefidir. Çok az sayıda Hazara da İsmailiye mezhebindendir.

Afganistan Hazaraları Hazara-i Has, Hazara-yı Türkmen, Hazara-i Tatar gibi adlarla anılmakta, ayrıca yine yaşadıkları yerlerin isimleri ve boy isimlerine göre gruplandırılmaktadırlar. Bunların başlıcaları şunlardır:

Badahşi Hazaraları: Bu Hazaralar tanınmamıştır. Çoğu Bedahşan ve Katagan eyaletlerinde yaşarlar. Aymak ve Şeyh Alilerle akrabadırlar.

Laçın Hazaraları: Balh, Balhap ve Sanckçerek çevresinde yaşarlar. Cengiz döneminde Hindistan'a göç etmişlerdir.

Kunduz Hazaraları: Kunduz eyaletinde 11 bin Hazara ailesi yaşamaktadır. Bazıları Şii, bazıları Sünnidir. Bunlar Karluk, Nekpay, Mayıl, Haşt Hoca, Daykalan, Nayman, Alicem adlı dallara ayrılmış olup, Şeyh Alilerle akrabadırlar.

Hulm Hazaraları: Hulm'dan Deresuf'a kadar olan bir bölgede yaşamakta olup Timur döneminde Timur'un yanında yer almışlardır.

İsmaili Kayan Hazaraları: Ziyşadi, Ziyhazar, Ziycana, Ziygol Babakolu adlı gruplardan oluşmuştur. Caferî ve İsmailiye mezhebindendirler.

Kuzeydeki Hazaralar: 2 bin aile Bağlan'ın kuzeyinde, 2 bin aile de Nehrin ilçesinde, 1500 aile Hanarbat ilçesinde ve 2 bin aile Nehrin'in batısında Kozitoli, Delepeskundi, Cuykunda

Draymırak Hazaraları adıyla yaşamaktadır. Hatan, Hodi, Çace Beg, Murat, Maksut Hazaralarından 15 bin kişi Seviasya, Şavalto, Ziymezit, Navamat, Kıpçak, Karahaval, Divan-ı Kışlak, Hacepak, Neylan, Şoraban bölgelerinde yaşarlar. Kolberes Hazaralarından 21 bin kişi Tohar bölgesinde, Karabatur, Çal, Yangı Kale Baybule ve Kuzner Hazaralarından 32 bin kişi İşkemiş ve Bağlan bölgelerinde yaşamakta, Türkistan bölgesinde Mezar-ı Şerif ve çevresinde yaklaşık 1, 5 milyon Hazara yaşamaktadır.

Tatar Hazaraları: Royidoab ve Batkak bölgelerinde yaşamakta olup Hanefidirler.

Pençşir Hazaraları: Raha ve Dereyi Hazara adlı ilçelerde yaşamaktadır. Celali, Baba Ali, Sangıhan, Golap Hil ve Dastahi dallarından oluşur.

Gor Hazaraları: 40 bin kişidir.

Moğol Hazaraları: Ferah, Herat, Bağlan Seripal vilayetlerinde yaşarlar.

Nekoderi Hazaraları

Badgis Hazaraları: 350 bin kişiden fazla Herat, Kaley Nev, Dayzenyat'da yaşarlar.

Sorh Parsa Hazaraları: Pervan eyaletinin batısı ve Hazaristan'ın kuzeydoğusunda yaklaşık 40 bin kişiden oluşur.

Meymene Hazaraları: Meymene eyaletinde 500 aile vardır.

Kolhol ve Kolhiç Hazaraları: Yaklaşık 3 bin kişidir.

Badarav, Bogal, Gadi Hazaraları: Kabil ve Kabil'in kuzeyinde yaşıyorlar.

German Hazaraları: İran'da yaşıyorlar.

Loger Hazaraları

Pektika Hazaraları: Afganistan'ın güneyinde yaşamakta olup şimdi kendilerini Hazara olarak kabul etmezler.

Çaç Hazaraları: Pakistan'ın doğusunda yaşamakta olup, sayıları bir milyon civarındadır.

Day Hazaraları: Daykalan, Dayzengi, Dayhata, Daypolat, Daymirak, Daymirkişi, Daykundi, Daydehcan, Daykuzi, Dayzinyat, Daymalak, Daykarlandrav, Dayhotan isimli Hazara grupları eskiden beri Afganistan'da yaşamışlardır.[34]

Hazara-Türk Münasebetleri ve Dil Meselesi

Hazaraların şifahi halk edebiyatında Türk dünyasının tamamında rastladığımız Ergenekon Destanı, Köroğlu Destanı, Ferhat ile Şirin Hikâyesi, Keloğlan Masalları, Nasrettin Hoca Fıkraları canlı bir biçimde yaşamaktadır. Hazaralara göre Türkler (Moğollar) iki kere hicret ettiler. Bu göçlerden biri Ergenekon diye bir bölgeye olmuştur. Ergene, dağın kenarı; kon, yeşil yer demektir. Dağlık yeşil bir yerin adını Ergenekon koymuşlar. Burada demir dağı eriterek köprü ve çıkış yeri yapmışlardır. Ergenekon bölgesi Hazaristan'daki Uruzgan şehri olmalıdır. Hazaralar arasında bilinen Ergenekon Destanı Oğuz Kağan'la da ilişkilidir. Destana göre Oğuz Kağan Karluk Türklerindendi. Onun çocukları 24 boya ayrılmıştı. O Allah'ın birliğine inandığı için amcaoğullarıyla geçinememiş ve Ergenekon'a göç etmiştir.[35] Masallarda kullandıkları tekerlemeler “vardı, yoktu” şeklinde başlar. Kızılbaş adı altında toplanan Dulkadir, Birelû, Karaçalı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Ağaçeri, Afşar, Muslu, Teklu, Kaçar, Bayındır, Ustaçlı gibi isimler Hazaraların arasında yaşamakta olup, bunlar aynı zamanda Oğuz- Türkmen boylarının da isimleridir ve Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak coğrafyasında da yaşamaktadır. Sosyal hayatlarında “Aksakal” müessesesi çok canlı olarak yaşamaktadır.

Afganistan'da Peştü ve Dari dilleri resmî diller olarak kabul edilmiştir. Resmî dillerin dışında ülkede ayrıca beş millî dil ve yirmiden fazla mahallî dil konuşulmaktadır. 1980'den itibaren Özbekçe ve Türkmence de resmî dil olarak kabul edilmiştir. Bu dillerde ilköğretim için ders kitapları hazırlandığı gibi radyo, gazete ve kitap yayınları da yapılmaktadır.[36] Hazaralar Farsçanın bir lehçesini oluşturan Dari dilini konuşurlar. Babür Hatıratında Hazaraların bir kısmının Moğolca konuştuğunu söylerken[37] bu dönemde tam olarak Farsçaya geçmedikleri anlaşılmaktadır. Uzun yıllar boyunca İran dillerinin hakim olduğu bir çerçevede yaşamış ve hiçbir zaman yazı öğrenmemiş olan Hazarlar yavaş yavaş eski dillerini unutmuşlardır. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarından itibaren Darice konuşmaya başlamışlardır. Bugünkü

Hazaraların dili Orta Asya'da ve Afganistan'da konuşulan Tacik diyalektleri arasında etnik bakımdan farklı bir bütün meydana getirdikleri gibi, dil bakımından da bir çok özelliklere sahip olan bir birlik teşkil ederler.[38] Hazaraların dilinde fonetik, morfolojik ve daha çok da leksikolojik olarak Türkçe ve Moğolca unsurların çokluğu göze çarpar.

Hazaraların yer adlarında bir çok Türkçe unsur görülmektedir. Yarkend, Oguzkend, Taşkargan, Aybek, Akçe, Akbulak, Akcım, Akrobat, Akzat, Akzarat, Karahaval, Karanala, Karabağ, Karakul, Karasay, Karakatak, Özdağ, Bokra, Balaktu, Omballak, Terbolak, Cevbolak, Düzbolak, Karbolak, Karganatu, Çiçektu, Almatu, Arktu, Sumare, Sugili, Sure su, Şarhdag, Altemür, Cerekçür, Hormalık, Çomak, Kaş, Kala, Konak, Kıyak, Kurgan, Kamcak, Yahşı, Yurt, Cıdaran.

Bu isimlerin bir çoğunun İslam öncesi Hazaristan'da olduğunu Yazdani söylemektedir. Ona göre Aybek, Tekinabad, Aylagı gibi isimlerin İslam'dan önce kullanıyor olması bölgede Türklerin iskanını eski dönemlere götürmektedir.[39] Tatar Han, Abdurrahim Beg, Hamatkuş Yüzbaşı, Babı han Minbaşı gibi aşiret reislerinin isimleri,[40] Aybek, Kürşat, Berdi, Hüdayberdi, Berdibek, Berdibay gibi şahıs isimlerinde karşılaştığımız Türkçe unsurlardır. Hazara dilinde çok fazla Türkçe kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin Oğuz grubu Türk şivelerindeki kelimelerle uygunluk göstermesi dikkati çeker.

Aşağıda liste olarak bir kısmını verdiğimiz Hazara dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin bazıları ülkemizde öğrenci olarak bulunan Muhammed Salihi adlı Hazara-Türkmen boyuna mensup öğrenciden,[41] bazısı da Yazdani'nin kitabından alınmıştır.[42] Saha araştırmalarıyla yapılacak çalışmalarda Hazara dilindeki binlerce Türkçe kelime ortaya çıkarılacaktır.

a

abe: Abla, ace: Büyük anne, adli: Adlı, ad sahibi, ak: Beyaz, aka: Ağabey, akkara: Göz, aksakkal: İhtiyar, büyük, yaşlı

erkek, aksakalla: Önderlik yapmak, alaca: Alaca, alagak: Ala bula-siyah-beyaz karışımı, alapençe: Ayağı beyaz, alçık: Çadır, alğa: Çekiç, alhatun: Alkarısı, alış-veriş: Alışveriş, aple: Abla, arpa: Arpa, aştük: Hizmetçi, ate: Baba, aya: Anne, aylak: Yayla,

b

babe: Baba, babay: Dede, bacanak: Bacanak, bacı: Bacı, бага: Kurbağa, bağalda: Kocaklamak, bala: Yavru, baralla: Açığa çıkartmak, basa: Sürekli, basur: Basur, başemir: Komutan, batga: Pislik, batur: Cesur, yiğit, bay: Zengin, baykuş: Baykuş, bayrak: Bayrak, beg: Bey, begum: Hanım, berbeyle: İlgisi olmayan şeylere bulaşmak, berelle: El ile sıkarak yıkmak, betgılık: Kötü huylu, beyle: 0 kadar, biye: Boy, boga: Boğa, bogra: Erkek deve, boguş: Boğaz, boy: Boy, boydak: Yetişmiş adam, boz: Boz, bölek: Bölüm, bölge: Bölge, börü: Kurt, bubaş: Daimi, ezeli, bulak: Pınar, busrak: Paça, büküli: Bükülmüş, bürgüd: Kartal,

c-ç

cağa: Yaka, cıl: Yıl, coğulle: Buğdayı tanelerine ayırmak, cuğulda: Gürültü, cül: Örtü, Çul, carçi: Ulak, çabuk: Çabuk, çaltak bir tür kir, çapat: Tokat, çapkun: Tipi, fırtına, kar yağışı, çapuş: İkiyaşındaki erkek keçi, çarık: Çarık, çelpek: Yufkanın yağda pişirilmesiyle yapılan bir tür yemek, çemüs: Çizme, çirmekle: Uyuşmak, Üşüme, çukur: Çukur, çüçele: Çok çocuk doğurmak, şişle ocaktaki ateşi karıştırmak, çührekde: Ağlamak, çürük: Çürük,

d

dalle: Deli, damak: Boğaz, damar: Damar, darazda: Uzamak, daruğе: İnzibat kuvvetinin başı, dayı: Dayıdepu: Depo, derrele: İkiye ayırmak, dilim: Dilim, direvle: Elle buğday toplamak, dökme: Dökmek,

e

elek: Elek, ergaç: Yaşlıkeçi, ergin: dağaltı, erip: eğri,
erke: Hayvanı, erkeği, başparmak, erketeyle: Şımarmak,
nazlanmak, erkun: Nazlı, esne: Esnemek,

g

gadgula: Karıştırmak, goygırla: Tartışmak,

h

hala: Hala, halavda: Yangının büyümesi, han: Han, hatun: Eş,
zevce, hazakda: Sürünmek, emeklemek, horoz: horoz, hoşile:
sevinmek,

k

kabarga: Kaburga, kaçak: Kaçak, kaçı: Keçi, kala: Kale, kali:
Halı, kama: Kama, kamçın: kamçı, kanci: Susamış, kancik: Dişi
köpek, kap: Kaplama, kapak: Kapak, kapgan: Tuzak, fare tuzağı,
kara: Kara, karabaş: Hayvan adı, karış: Karış, karavul: Askeri
kışlada nizamiye kapısı, kasbage: Kaplumbağa, kasmak: Kazmak,
kaş: Kaş, kaşka: Atın alnındaki beyaz ben, katalma: Katlama,
katlama: Yemek ismi, katmer, kavdala: Demetlemek, kayık:
Kayık, kaymak: Kaymak, kaysı: Kayısı, kayt: Defa, kayze: Atın
başını ettirememesi, kaz: Kaz, kel: Kel, kemuk: Kemik,
kepenek: Kepenek, kerpi: Kirpi, kez: Kez, defa, kılıç: Kılıç,
kıllık: Gıcıklık, kıprek: Kirpik, kırtakda: Zıplamak, kısır:
Kısır, kısmak: Pıhtılaşmak, kışlak: Kışlak, kızıl: Kırmızı,
kig: Koyun ve keçinin boyu, kilim: Kilim, kitele: Bıçağı
vücuduna götürmek, kişmiş: Kuru üzüm, koç: Koç, kol: Kol,
kolaç: Kulaç, koncağa: Yan, kotluk: Kutlu, koy: Koy, bırak,
köç: Göç, köl: Göl, körpe: Körpe, kuçak: Kucak, kumri: Bir kuş
adı, kunak: Konak, misafir, kundak: Kundak, kurme: Yemek ismi,
kurut: Yemek ismi, yoğurdun kurumuş olanı, kuş: Kuş, kuşu:
Kaşağı, kutan: Kuş ismi, kutur: Hastalık ismi, küde: Dünür,
külçe: Bir tür pasta,

l

lağarda: Zayıflamak, lebegde: Hayvanların yerden ot toplaması,
lingekde: Mızırdanmak,

m

malah: Böcek, çekirge, meyveci: Meyveci,

n

nene: Nine, nefesle: Nefes alıp vermek,

o

ocak: Ocak, oka: Ganimet, okre: Ak kara, orak: Orak,

ö

öç: İntikam, öç, ölce: Ganimet, ölçek: Ölçek,

p

paçak: Kavun-karpuz kabuğu, pade: İneklerin toplamı, papak: Şapka, pay: Pay, pazarçı: Pazarcı, peçe: Saçın etrafı, petek: Ayakkabının içine konulan keçe veya deri parçası, petir: Mayasız ekmek, puli: Para,

s

saçma: Saçma, sagıç: Sakız, sakal: Sakal, sakka: Büyük, sanaç: Başta taşınan tepsi,

sankar: Yırtıcı bir kuş, savgat: Armağan, say: Vadi, sel: Sel, selle: Sarık, serekde: Başını sallamak, sır: Sır, sırt: Sırt, sullada: Gevşemek, sule: Sulu, sulak yer, sune: Süne, haşarat, sorag: Soru, soragçi: Soran,

ş

şalakda: Ayakları sakat olan birinin yürümesi, şankar: Bir kuş adı, şaplak: Şamar, şirekde: Cesaretlenmek, şişek: Koyun, şulvar: Şalvar,

t

tabak: Tabak, tağa: Dayı, tal: Dal, talan: Talan etmek, tarak: Tarak, tavlay: Tavşan, tayak: Sopa, tayakla: Bastonla yürümek, tebne: Çuvaldız, teke: Erkek keçi, tekne: Büyük tencere, teleşla: Acele etmek, teppe: Tepe, ter: Ter, terkekde: Çok sert ve acı şeyler söylemek, tertegle: Kör gibi dolaşmak, tez: Hızlı, tirekde: Fırlamak, togru: Doğru, toh: Bakmak, tohum: Tohum, tokşı: Hızlı nefes al, tolga: Başlık, tolağa: Baş, tomı: Bin, tomuk: Topuk, toy: Düğün,

töre: Töre, töşek: Döşek, tulğala: Bir şeyin yardımıyla-asa ve duvardan tutarak-yürümek,

turşi: Turşu, tuş: Döş, bağır

u

uç: Uç, uçı: İçmek, ulag: Ulak, urke: Ülke, umaç: Yemek adı, uştuk: Uşak,

ü

üştük: Çocuk

y

yaka: Yaka, yar: Yar, yara: Yara, yel: Yel, yenge: Yenge, yerge: At yürüyüşü, yerğala: Rahvan gitmek, yürümek (atın yürüyüşü) yeşil: Yeşil, yılduz: Yıldız, yoğ: Yoğurt, yurt: Yurt.

Hazaraların dilinde görüldüğü gibi bir çok Türkçe kelime saklanmıştır. Bu kelimeler yapı bakımından yalın, türemiş ve birleşik kelimelerden meydana gelmiştir. Türkçe; akraba, organ, hayvan ve bitki isimlerinin ağırlıklı olarak korunduğu görülmektedir. Yine Türkçe isimden fiil yapım eki olarak kullanılan -da/-de eki ses uyumuna uygun olarak Hazara dilinde de aynı fonksiyonda işlektir: Bağal- da-; Bir şeyi kucağına alıp bir yerden başka bir yere götürme, Sılla-da-; Gevşemek

vs. İsimden fiil yapım eki-la/-le canlı olarak Hazara dilinde de vardır: Nefes-le-; Nefes alıp vermek, Erketev-le-; Şımar-, nazlan-, Tayak-la-; Bastonla yürümek vs. Kıpçak grubu Türk şivelerinde gördüğümüz kelime başlarında-y->-c-değişimi ile ilgili bazı örneklerle Hazara dilinde rastlanır: Cağa>Yaka, Cıl>Yıl vs. İsimden isim yapım eki-cı/-ci/-lı/-li/-lık/-lik az sayıda kelimede görülür: Meyveci, Pazarcı, Betgılık; Kötü huylar. Fiilden isim yapım eki-ı,-.i: Bükül-i-vs.

Türkler 9. asırdan itibaren İslam kültür çevresine girmeye başlamış ve Türkçe; Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalmıştır. Bu etki giderek bir baskıya, boyunduruğa dönüşmüş ve Türkçe öz kimliğini yitirerek bir başkalaşıma uğramıştır. Bu durum bazı Türk topluluklarının dillerini bırakarak başka dilleri kullanmalarına yol açmıştır. Gazneliler ve Selçuklular döneminde İran ve Afganistan toprakları üzerinde hakim olan Türkler adı geçen iki devletin Türkçe yerine Arapça ve Farsçayı yeğlemesi sonucu bu coğrafyada yaşayan bazı Türk topluluklarının Farsça, Tacikçe kullanmalarının nedenlerinden biri olmuştur. 13. asırdan günümüze Afganistan, Özbekistan ve İran'da yaşayan bazı Türk boyları kendi dillerini unutarak Farsça, Tacikçe konuşur ve yazar olmuşlardır. 20. asırda bu süreç hızlanmış, Afganistan'da Avşar ve Karakalpaklar,[43] İran'da Horasan Türkleri ve Halaçlar,[44] Türkçeyi unutmuşlardır. Hazara Türkleri ise dil değiştirme işine 16. asırdan itibaren başlamış ve artık günümüzde Darice konuşur olmuşlardır.

Zeki Velidi Togan'a göre bölgedeki Türk ve İran dilleri mücadelelerinin tarihi çok eskiye dayanır. Togan "Fergana'daki Tacik Unsuru" ile ilgili olarak "Grek Baktriye saltanatı devrinde gelmiş ve burada önce yaşayan Saka ve Kuşan kavimlerini yutmuşlardır. İslam devrinde edebi Farsça dili Maverâünnehir ve Horasan'da tekrar hayata dönebildi. Araplar ve Samaniler zamanında bu Fars- Tacik unsuru Türkistan ve Maverâünnehir'de öyle kalabalık idi ki İranlılar Maverâünnehir'i "İran Şehir" ve Yakut "İsaniyulala" tesmiye

eder olmuşlardır. Bu meseleye temas eden Kaşgarlı Mahmud da “Maverâünnehir Türk ülkesi idi, şimdi tamamen bir acem ülkesi gibi oldu” diyor. İslam devrinde Maverâünnehir’e gelen Tacik unsurunun kesafeti ve medeni tagallübü her yerde kendini gösteriyordu. Gerek Samaniler ve gerek Karahanlılar devrinde buralara gelip yerleşen Araplar gibi bütün Türkler de Farslaşıyorlardı. Türk ve Tacik dilleri mücadelesindeki eski muvazene Çingiz ve Temür fütühatından sonra tamamen Türk dili lehine değişti. Çingiz oğulları zamanında Maverâünnehir Taciklerinin ekserisi Doğu Türkistan’a ve Horasan’a İlhanlılarla Çağataylıların mücadeleleri sırasında Tacik unsuru yine Horasan’a inmek mecburiyetinde kaldı. Bunların yerlerini Türkler doldurdular. Moğollar ve Temürlüler hakimiyeti zamanında eskiden Farsça konuşan Xarşı (Nesef), Çarcuy, Mergilan, Cızak gibi şehirlerde o dil ortadan kalktı. Ancak Buhara, Semerkant ve Hocend gibi eski Fars medeniyeti kökleşmiş ve kuvvetli olan şehirlerde, medreselerde öğretim dilinin Farsça olması dolayısıyla bu dil yaşayabildi. Her yeni gelen Türk unsuru da yutmaya devam etti. Bununla beraber bu devirde temsil edilen Türk unsuru büyük şehirlerin Tacik unsurunun dil, adet ve simalarını değiştirdi. Bugün Farsça konuşan şehirlerin ahalisi ekseriya menşe bakımından Türktürler. Türkler bu şehirlerde (Hocend, Mengilan, Taşkent, Sayram, Semerkant, Uratepe, Hokand), diğer şehirlerde olduğu gibi çok olarak gelip yerleşmiş, sonra yavaş yavaş ve azar azar gelip yerleşmişlerdir. Bunun neticesinde meselâ Uratepe gibi şehirlerde Fars unsuru az olup, ahalinin çoğu hatta Türk uruk adlarını bile saklayan Türklerden ibaret ise de Farsça konuşuyorlar, çoğu Farslaşmış Çağataylarla meskun olan ve bugün de ahalisi Çağatay adını alan Baysun, Külâp ve Balcuvan gibi şehirler de öyledir. Bu türlü şehir Tacikler kendilerinin hiçbir vakit İranlı saymıyorlar. Kent Türkleriyle kendilerini bir kavim sayıyorlar.

Eski Arap coğrafya ve tarihi eserlerinden menşelerinin Türk olduğu öğrendiğimiz Şugnan, Kara Tegin Tacikleri ve ancak son zamanlarda Tacikleşmiş olan Külâp ve Balcuvan’ın Farsça

konuşan Çağatayları son basmacı hareketinde görüldüğü üzere savaşıllıklarını sakladıklarını göstermişlerdir.”[45] İfadeleriyle Türk kavimlerinin Farsça’ya yönelmelerinin tarihi sebeplerini açıklamaktadır.

Sonuç

Hazaralar yeryüzünde kökenleri az bilinen milliyetler arasında yer alıyor. Kendileriyle ilgili kendi dillerinde kaynakların olmayışı, diğer milletlere ait eserlerde fazlaca bilginin bulunmaması kökenlerinin aydınlanması işini güçleştirmektedir. Ortaya konan teoriler Hazaraları Hazaracat’ın yerlileri; Moğollar olarak; Türk-Moğol olarak, Tacikler olarak ve Doğu’dan gelen diğer etnik gruplar olarak açıklamaktadır.

Hazaraların kökenini Türk-Moğollara bağlayan araştırmacıların sayısı az değildir. Bu teorinin savunucularından Prof. Dorn’a göre Hazaraların 1284-1291 yılları arasında Mengü Han’ın egemenliği sırasında Afganistan topraklarına taşınan Türk-Moğol göçmenlerinin soyundan gelmektedir. Teorisini daha çok Hazaraların dış görünüşüne bağlayan Wamun’un da onların Cengiz tarafından getirildiğini belirtmekte, Herat, Gazne ve Kandahar arasına yerleştirilen saf Türk kökenli insanlar olduğunu düşünmektedir.[46]

Hazaraların etnik terkiğinde Türk-Moğol halkları ağırlıklı yeri işgal etse de, Tacik, Afgan ve Arap unsurlar da etnik tabakalanmada izler bırakmıştır.

Cengiz Han Balh, Kabil, Gazne ve Herat arasındaki bölgeyi istila ettiğinde bu topraklarda Türk kökenli insanlar yaşamaktaydı. Bu bölge Gazne ve Gurluların merkezi idi. Bu iki devlete sahip olan Türkler iki asır bölgede hakim olup özellikle Karluk ve Halaç Türklerini bu topraklarda yaşamaya teşvik ettiler. Sonraki asırlarda Moğollar ve Türkler öbür topluluklarla karışmak durumunda kaldılar. Bu sosyal karşılaşma Hazaraların etnik yapısında çok önemli rol oynamıştır.

Türklerin bu bölgede dağılımının düz bir şekilde olmadığı görülür. Bazı yerlerde özellikle güneyde Kandahar ve Gazne'ye değin ve kuzeyde Balh'a değin bu grubun daha büyük toplanmaları vardı. Türk Halaçlar ve Karluklar Moğol istilasından evvel Afganistan'ın merkezi ve güneyinde yerleşerek Hazaraların etnik yapısında yer aldılar. Doğal olarak bu bölgelerde yaşayan Moğollar, dahili merkez dağlarına yerleşen Moğollardan daha çok Türklerin etkisinde kaldılar. Bu kültürel tesir bu bölgedeki Hazaraların dış görünüşü üzerine çok etki bırakmıştır. Günümüzdeki Jağuri Hazaraları ve Şeyh Ali Hazaraları böyle bir karışımın sonucunu göstermektedir. Bu bölgelerde yaşayan Türklerin yanı sıra Moğol ordusundaki Türklerde Hazaraların etnolojisinde çok büyük roller oynadılar. Cengiz Han bir fatih olarak ortaya çıkınca, tüm bozkır kabilelerini birleştirmeyi becerdi ve onlara dünyanın fethi için liderlik yaptı. Ondan sonra Doğu Türkleri, Tatarlar ve Moğollar birlik oluşturdular ve adları çoğu zaman karıştırıldı. Moğollar çok erken Türkleştiler çünkü ordunun en fazla onda birini Moğollar oluşturunuyordu. Geride kalanlar Türkler, Kıpçaklar, Türkmenler ve Uygurlar idi.

Hazaraların etnik yapılarının oluşumunun ilk adımlarında Moğol etkisi Türk ve Tacik birleşimlerinin işbirliği görülmektedir. Juvai'nin yazdığı gibi İran ve bugünkü Afganistan'ın fethi için gönderilen Moğol komutanların askerleri sadece Moğollardan oluşmamaktaydı. Bunların çoğu Türk ve Tacik oğulları idi.[47] Çağataylılar kütlesinin liderleri Moğol olmakla beraber, çoğu Türklerden oluşmaktaydı. Gur, Kabil, Gazne ve Balh arasına yerleştikleri andan itibaren Hazara oluşumu başlamış oldu. Türklerin Moğollara hakimiyetinin yanı sıra Hazara etnik yapısı sonralardan bu bölgeye gönderilen saf Türk ordularından da etkilenmiştir. Timur'un generali Pir Muhammed Cihangir, Kandahar ve İndus kıyıları arasındaki bölgeye varınca çok sayıda askerleri ve onların ailelerini bu bölgeye getirdi.

Tacikler Hazaraların sosyo-kültürel hayatlarında çok etkili

olmuşlardır. Onların dil, ziraat kabiliyeti ve köy hayatı Taciklerin tesiriyle değişti. Hatta Tacik adını taşıyan Şehristan Hazaralarının alt boyu vardır. Tacik kabile adının oluşması da bir Tacik alt sınıfının kalıntısının göstergesidir.

Ahmet Şah döneminden itibaren Hazara-Afgan temasları başlar. Bu Afgan-Hazara teması Hazara etnik yapısında çok önemli rol oynamasa da etnik sınır hatlarında yaşayan Jaguri Hazaraları üzerinde etkili olmuştur. Peştun küçük kabile adı Doda Day Kundi Hazaraları arasında bir boyun adıdır. Zaman zaman Afganlılar Hazaraların içine yerleşip çözülüyorlardı. Meselâ 30-40 sene önce beş Afgan ailesi Vardak'tan Doğu Besut'a yerleştiler ve tamamen kültürel ve sosyal alanda Hazaralara tabi oldular. Yekevleng bölgesinde yaşayan ve Seyit adı verilen Araplar da Hazaralar arasında çözülmüşlerdir. Onlar sosyal ve kültürel bakımdan Hazaradırlar. Sadece dış görünüşte farklıdırlar.

Hazaralar arasında etnik kökenle ilgili değişik inanışlar bulunmaktadır. Hazaraların çoğu kendini Cengiz Han'ın askerlerinin soyuna bağlamaktadır. Poladi Hazaralar Turan halkının Türk nesli Afrasiyab ırkından olduklarını iddia ediyorlar. Şeyh Ali Hazaraları ise kendilerini Nuh'un oğlu Yafes'e dayandırıyorlar.

Hazara folklorunda ad verme, halk hekimliği, halk inançları, halk takvimi eski Türklerden itibaren Türklerin içinde yaygın olarak bulunan dağ, deniz, ağaç, su ile bağlı inanışlar doğum, sünnet, düğün, ölüm gibi hayatın belirli evrelerinde yapılan pratikler Hıdrellez, Nevruz gibi belirli günler vs. bütün Türk dünyasında gördüğümüz inanç ve pratiklerle örtüşmektedir.

Hazaralar üzerinde yapılacak olan saha araştırmalarıyla onların etnik menşelerinde ağırlıklı bir yere sahip olan Türk kütlesi aydın bir şekilde görülecektir. Afganistan'da ve Güney Türkistan'da nüfus bakımından kalabalık olan Hazaraların arasında az sayıda aydın kendilerini Türklüğe ait olarak

görmekte olup, bu yönde faaliyetlerin ve ilmi eserlerin hızla ortaya konulması gerekir.

Yrd. Doç. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi /Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 20 Sayfa: 702-711

Dipnotlar:

- [1] Mehmet Saray, Dünden Bugüne Afganistan, İstanbul 1981, s. 22.
- [2] Gerhard Doefer-Semih Tezcan, Wörterbuch Des Chaladsch, Akademii Kiado, Budapeşt 1980, s. 11-62; Gehard Doefer, Eski Türkçe ile Halaçça Arasında Şaşırtıcı Bir Koşutluk, TDAY-Belleten 1974, Ankara 1974, s. 1-12.
- [3] M. L. Dames, Efganistan, İslam Ansiklopedisi IV. s. 157.
- [4] Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul 1981, s. 105-106.
- [5] Baymirza Hayit, Basmacılar, Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1917-1934), Ankara 1997, s. 328.
- [6] Babürname-Babür'ün Hatıratı. Hazırlayan Reşit Rahmeti Arat. 3 cilt. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- [7] Dames, Efganistan, s. 161.
- [8] Barak Türklerde kavim adı olarak ve ayrıca köpek anlamında kullanılır. İtbaraklar, Baraklar Türk kültüründe önemli rol oynamışlardır. Bkz. Bahaeddin Ögel Türk Mitolojisi I. Ankara 1993, s. 191-193.
- [9] Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili, s. 81-84, Kıyamuddin Rai, Afganistan Türkleri, Tanıtım Sayı 78, İstanbul 1986, s. 3.
- [10] D. N. Wilber, Afganistan'da Etnik Gruplar ve Kökenleri 3, Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 350. İstanbul 1978, s. 8443.
- [11] Hüseyin Ali Yazdani, Musahabe ba Hackazım-i Yazdani. Sırat. Sayı 3. Kum-İran 1998, s. 41.
- [12] Nadir Devlet, Çağdaş Türkiler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Ek Cilt, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s. 435.
- [13] Atilla Şimşek, Türk Dünyası, Ankara 1998, s. 170.

- [14] Afganistan'da Türk Fırtınası, Yesevi, Yıl 1, Sayı II, İstanbul 1994, s. 9.
- [15] L. Ligeti, Afganistan Avşarlarının Dili Üzerine, VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957, Ankara 1960, s. 57.
- [16] Mehmet Fuat Bozkurt, Kabil Avşar Ağzu, TDAY-Belleten, 1977, Ankara 1978, s. 205.
- [17] Kıyameddin Rai, Afganistan Türkleri, s. 3.
- [18] D. N. Wilber, Afganistan'da Etnik Gruplar, s. 8442.
- [19] D. N. Wilber, a.g.m., s. 8409.
- [20] D. N. Wilber, a.g.m., s. 8442.
- [21] D. N. Wilber, a.g.m., s. 8442.
- [22] Atilla Şimşek, Türk Dünyası, Ankara 1998, Enes Turan, Afganistan'da Türkler, Yeni Orkun, Sayı 3, İstanbul 1988, s. 8-10.
- [23] Hugjan Dutyanis, Hazara ve Moğol Der. Afganistan (Afganistan'da Hazara ve Moğollar) Farsçaya Tercüme Şah Ali Ekber Şehristani. Garjistan 15, Kabil 1990, s. 42-52.
- [24] Azadşah Mansur Rave, Derbareyi Vazi İçtimayi-yi İktisadiyi Merdumi Hazara (Hazaraların Sosyal ve İktisadi Hayatı) Farsçaya tercüme Halim Yakın, Garjistan, 12 Kabil 1989, s. 10-21.
- [25] Hüseyin Ali Yazdani, Pejuhişi Der Tarihi Hazaraha, I. Kum-lran 1992. 397, s. 126-134.
- [26] S. Ataniyazov, Şecere, Aşgabat 1994, s. 86.
- [27] D. N. Wilber, a.g.m., s. 8441-8442.
- [28] Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, 1st. 1981, s. 151.
- [29] Yazdani, a.g.e., s. 341-370.
- [30] l. Aka, Mirza Şahrüh ve Zamanı, Ankara 1994, TTK yayını, s. 114.
- [31] Babürname, 2. Cilt.
- [32] Enis Turan, Afganistan'da Türkler, Yeni Orkun, Sayı 3, İstanbul 1988, s. 8-9.
- [33] Yazdani, a.g.e., s. 270-285.
- [34] Yazdani, a.g.e., s. 285-308.
- [35] Yazdani, a.g.e., s. 175-177.

- [36] M. Saray, Afganistan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. I., s. 402.
- [37] Babürname, C. 2. s. 203.
- [38] Hazereler, Türk Ansiklopedisi, s. 206-207.
- [39] Yazdani, a.g.e., s. 236.
- [40] P. G. Mitlend, Hazaraha ve Hazaristan, Farsça Tercüme Muhammed Akrem Gezabi, Firanşehr-İran 1376, s. 256.
- [41] Afganistan'dan ölkemize üniversitelerde okumak üzere gelen öğrencilerinden 43 tanesi Hazaradır.
- [42] Hüseyin Ali Yazdani, Ferhangi Amiyaneyi Tavayif-i Hazara, Meşhad-İran, s. 106-120.
- [43] Fuat Bozkurt, Afganistan Türkleri, Toplumsal Tarih, Sayı 46, İstanbul 1997, s. 36-45.
- [44] Gerhard Doerfes, İran'daki Türk Dil ve Lehçeleri ile Bunların Hayatta Kalma Şansı, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara 1999, s. 303-310.
- [45] Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, Enderun Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982, s. 81-82, 84.
- [46] Hasan Poladı, The Hazaras, California, 1989, s. 5.
- [47] A.g.e., s. 29. Taryhy makalalar